

Roman Kuhar
doktor sociologije, profesor
na **Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani**

Odpri dostop, zaprta denarnica

V zadnjih dneh iz Bele hiše curljajo prve novice o »težavah v raju«. Trump naj bi omejil Muskovo brezglavo odpuščanje javnih uslužbencev. Dejstvo je, da je njegovi skupini mladih gikov v zgodnjih dvajsetih letih, ki se na spletu predstavljajo z oznakami, kot je »big balls«, naloga rezov v javni sektor stopila v glavo. Nič bolje ni z Muskom. Ta je očitno zadržan sodeloval na konferenci CPAC in po odru paradiral z motorno žago, s katero bo porezal »prenapinjeno državo«. Ameriški komik in politični komentator Stephen Colbert je to nesrečno združbo, ki se uradno imenuje *Oddelek za učinkovitost vlade*, posrečeno poimenoval *Geekstapo*.

Nepremišljeno »gikstapovsko« taccanje po javnem sektorju vodi v katastrofalne posledice. Nekateri Američani jih že občutijo. Politike racionalnejše porabe javnih sredstev je zato vedno treba izvajati informirano, s trezno glavo in tresočo roko, a ob zavedanju, da včasih dobri nameni tudi v javnem sektorju vodijo v pekel. Prav to se je v zadnjem obdobju zgodilo v znanstveni sferi s politiko odprtega dostopa. Plemeniti cilji so se spremenili v dobesedno metanje javnega denarja skozi okno in kričijo po upravičeni racionalizaciji porabe javnih sredstev.

O čem govorim? Pred več kot dvema desetletjema se je del akademske skupnosti organiziral v gibanje za odprti dostop do rezultatov znanstvenega dela. Večina znanstvenih člankov je bila namreč dostopna le tistim, ki so delali na najbogatejših univerzah, saj so si te lahko privoščile drage naročnine na znanstvene revije. Gibanje za odprti dostop je poskušalo spremeniti to situacijo in vzpostaviti osnovno pravičnost: rezultati javno financira-

nega raziskovanja naj bodo dostopni vsem, znanost pa naj služi dobrobiti človeštva. Po dolgotrajnih procesih in zapletenih pogajanjih je večina znanstvenih ustanov in raziskovalnih agencij sprejela to politiko, tudi Slovenija. Danes moramo raziskovalke in raziskovalci, ki za svoje raziskovalno delo pridobimo domača ali evropska sredstva, rezultate objaviti v odprtem dostopu.

Za trenutek se je zdelo, da bo ta politika končno udarila po vse bolj nevzdržni praksi znanstvenega založništva, ki na leto ustvari več kot deset milijard dolarjev prihodkov. Predvsem komercialni založniki udobno živijo na račun znanstvenega publiciranja, saj glavnino dela brezplačno opravimo raziskovalke in raziskovalci sami: pišemo članke, poskrbimo za lekturo, urejamo revije, recenziramo besedila in – kot kaže moja zadnja izkušnja – po novem tudi oblikujemo članke. Ko sem namreč v objavo in recenzentski postopek oddal svoj zadnji članek, sem moral besedilo prekopirati v posebno vnaprej pripravljeno datoteko, ki je nato zgenerirala članek v obliki, kot bo objavljen na spletni strani te revije – če bo seveda preстал recenzijski postopek in, kar je ključno, če bom zanj plačal 1500 evrov javnega denarja. To je sicer izredno ugodna cena. Za članke, objavljene v odprtem dostopu, pogosto plačamo okoli 3000 evrov, cene pa se raztezajo tudi do 10.000 evrov in več.

In v tem tiči ključni problem. Nekaj komercialnih založnikov, ki si lastijo večino znanstvenih rezultatov na svetu, je pobudo o odprtem dostopu uspelo obrniti v svojo korist. Stroške, ki so jih nekoč nosili bralci in knjižnice, so preložili na avtorje. Za nekatere raziskovalke in raziskovalce, predvsem na globalnem jugu, to pomeni konec ideje pravičnosti, ki je bila sicer v jedru gibanja za odprti dostop. Za nekatere

druge, ki imamo več sreče, so zdaj na voljo vavčerji za objave (dokler jih ne zmanjka), razpisi, kjer je mogoče pridobiti denar za plačilo objave članka, in različni obvoji z objavami ne-še-čisto-zadnje-verzije besedila v javnih repozitorijih, kar ni nič drugega kot metanje peska v oči. Dejstvo o nesmotrni rabi javnega denarja ostaja: raziskovalke in raziskovalci porabljamo javni denar za raziskave, zaradi zahteve po odprtem dostopu pa po novem trošimo še dodatni javni denar, da z njim plačamo zasebne založnike, ki rezultate našega dela naredijo dostopne javnosti. Teh nekaj zasebnih založb ima namreč v lasti najbolj vplivne in citirane revije, objava v taki reviji pa je mehanizem, prek katerega financerji in univerze vrednotijo naše delo. Kdor se upre temu sistemu na individualni ravni, tvega akademski samomor. Raziskovalke in raziskovalci, ki so že tako obremenjeni s kupom birokratskih nalog, morajo zdaj pridobivati še dodatna finančna sredstva, da so rezultati njihovega dela sploh lahko objavljeni.

Rešitev ni v osamljenih bojovnikih, ki se upirajo temu nerazumnemu trošenju javnega denarja, temveč v sistemskih odločitvah univerz in raziskovalnih agencij. Odprti dostop je treba ohraniti, a na način, ki ne pomeni dodatnega trošenja javnega denarja, s katerim zgolj bogatijo zasebne založniške hiše in predatorske revije. Rešitev je v zahtevi, da svoje delo objavljamo v odprtem dostopu, a izključno v revijah in pri založnikih, ki za odprti dostop ne računajo ne avtorjem ne bralcem. Tak alternativni model objavljanja obstaja, treba ga je le okrečiti z jasnimi sistemskimi politikami in ne na ramenih posameznih raziskovalk in raziskovalcev, ki so že tako pogosto v prekarnehih situacijah.

Na Univerzi v Ljubljani smo trenu-

tno v predvolilnem obdobju, ko bomo volili novega **rektorja** ali **rektorico**. Moj glas dobi tisti, ki bo pripravljen ugrizniti v to kislo jabolko. Kajti bolj je, da vanj ugriznemo sami, kot pa da po našem raziskovalnem delu začne tacati kakšen domači Musk s svojo podalpsko različico »geekstapa«.

*Prispevek je mnenje avtorja
in ne izraža nujno stališča uredništva.*

Po novem trošimo še dodatni javni denar, da z njim plačamo zasebne založnike, ki rezultate našega dela naredijo dostopne javnosti.

